

Розділ 5. Розвиток систем професійної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів національна система професійної освіти потребує модернізації на основі врахування позитивного досвіду реформування системи професійної освіти і навчання країн Європейського Союзу (далі – ЄС), зафіксованого в Маастрихтському договорі, Лісабонській резолюції, а також в низці документів Болонського та Копенгагенського процесів. Йдеться про врахування тенденцій розвитку професійної освіти в європейських країнах, зокрема: конвергенція освітніх систем і пошук нових моделей професійної освіти і навчання; посилення зв'язку підготовки кваліфікованих робітників з ринком праці; оптимізація систем управління професійною освітою і освітою в цілому; зростання впливу громадських організацій і активізація соціальних партнерів.

У вирішенні проблем професійної освіти суттєве значення має переорієнтація навчання на компетентісний підхід і розроблення стандартів професійної освіти, що базуються на компетентісних засадах, формування нових механізмів забезпечення якості освіти і посилення ролі стандартів професійної освіти, розширення спектру та забезпечення варіативності навчальних програм і типів навчальних закладів тощо.

Метою першого, теоретико-методологічного етапу дослідження за темою НДР «Розвиток систем професійної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу», що здійснюється співробітниками лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАІТТ України, було виявлення сучасних тенденцій, законодавчого забезпечення розвитку професійної освіти і навчання, аналіз мережі професійних навчальних закладів, обґрунтування сучасних моделей та систем оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах ЄС, розробка відповідних науково обґрунтованих рекомендацій для модернізації вітчизняної системи професійної освіти.

Аналіз здійснювався на основі вивчення першоджерел, статистичних даних, оглядів, звітів Європейського Центру розвитку професійної освіти і навчання (CEDEFOP), Європейської

фонду освіти (ETF), Європейської Мережі інтернаціоналізації професійної освіти і навчання (IREIVET) та ін., а також офіційних європейських та національних документів, наукових публікацій, в яких відображено результати дискусій щодо шляхів і перспектив розвитку професійної освіти в країнах ЄС.

5.1. Загальні принципи, механізми та інструменти європейської політики у сфері професійної освіти і навчання

Стратегічні орієнтири розвитку європейської професійної освіти і навчання зумовлені основними цивілізаційними викликами, які сформульовані в провідних документах міжнародних організацій, європейських інституцій та нормативно-правових актах, а саме: Стратегія «Європа 2020», флагманських ініціативах «Молодь в русі» та «Програма для нових умінь та робочих місць», Брюгське комюніке «Зміцнення європейського співробітництва в сфері професійної освіти і навчання». Їх аналіз дає змогу виокремити *основні виклики, які стоять перед сферою професійної освіти і навчання в країнах ЄС*, на подолання яких і спрямована регуляторна політика. Такими викликами є: проблеми демографічного характеру (старіючі нації, низький рівень відтворення населення та трудового потенціалу, трудова міграція молодих спеціалістів за кордон); необхідність розбудови більш гнучких моделей надання освіти, що мають тісну прив'язку до ринку праці та до запитів роботодавців; необхідність реалізації професійною освітою завдань працевлаштування та сталого розвитку економіки; забезпечення якості системи професійної освіти (гнучкі шляхи переходу між освітніми рівнями, зростання обізнаності про професійну освіту, прозоре та всеохоплююче інформування стейкхолдерів про потенціал та привабливість професійної освіти, формування іміджу професійної освіти як ефективної альтернативи загальній та вищій освіті); забезпечення для населення країни легкодоступної, ефективною та орієнтованою на розвиток професійної кар'єри подальшої освіти (в контексті стратегії навчання впродовж життя); створення гнучкої системи професійної освіти і навчання, що базується на компетентнісному підході; посилення престижу професійної освіти; необхідність формування й розвитку нових умінь і навичок, оновлення професійних та формування ключових компетентностей); обґрунтування, правове врегулювання та

реалізація моделей соціального партнерства для ефективного функціонування системи професійної освіти.

Європейська політика у сфері професійної освіти базується на таких *спільних принципах*: відповідальність держави за професійну освіту і навчання, особливо за доступ до професійного навчання; навчання на базі продуктивної діяльності як обов'язковий компонент програм професійної освіти; централізований контроль якості за допомогою національних стандартів професійного навчання; «взаємопроникнення» професійної та загальної освіти. Ці принципи є теоретичною основою, на базі якої формуються й апробуються численні моделі організації та управління професійною освітою і навчанням, зокрема підста моделі визнання неформальної освіти, підтвердження раніше отриманого навчання (зокрема неформального), програми професійного навчання для різних цільових груп, нові схеми фінансування, що мотивують громадян до професійної освіти тощо.

Запровадження *європейських механізмів*, таких як: Європейська Європейська рамка кваліфікацій (EFQ), Європейська система перезарахування кредитів у сфері професійної освіти (ECVET) та Європейська рамка забезпечення якості професійної освіти (EQAVET) сприяло створенню реального загальноєвропейського простору професійної освіти і навчання.

Проте після восьмирічної європейської співпраці наразі потреба у визначенні довготермінових стратегічних цілей на період 2011-2020 рр. на базі перегляду стратегічного підходу та пріоритетів Копенгагенського процесу. В 2010 р. у європейській професійній освіті відбулись дві важливі події. Зокрема, 9 липня 2010 року Європейська комісія прийняла документ «Новою рушійна сила європейської співпраці у сфері професійної освіти та навчання для підтримки стратегії «Європа 2020», який детально розкривав майбутні плани європейської політики в цій сфері. Відповідно, 7 грудня 2010 р. у Брюге було прийнято Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2011-2020 рр.

Положення цих документів містять цінну інформацію, яка може бути використана в процесі модернізації професійної освіти в Україні у контексті європейської інтеграції. Передусім, зупинимося на глобальному *баченні системи професійної освіти*

до 2020 р. має стати такою, щоб забезпечувати:

- привабливу та інклюзивну професійну освіту, включаючи кваліфікований викладацький персонал, інноваційні методи навчання, високоякісну інфраструктуру, високу відповідність ринку праці та адекватні шляхи подальшої освіти і навчання;

- якісну базову професійну освіту (initial VET), яку зможуть назвати учні, батьки та суспільство в цілому привабливою альтернативою загальній освіті. Базова професійна освіта має сформувати учнів ключовими компетентностями та спеціальними професійними вміннями і навичками;

- гнучку професійну освіту, базовану на навчальних досягненнях, яка передбачає варіативні шляхи навчання за рахунок пружності різних освітніх підсистем (шкільна освіта, професійна освіта, вища освіта, освіта дорослих), а також визнає результати неформальної та інформальної освіти, включаючи компетентності, набуті на робочому місці;

- загальноєвропейський освітній простір з прозорими системами кваліфікацій та підтримкою міжнародної мобільності студентів і викладачів сфери професійної освіти;

- якісне управління професійним розвитком і консультування з професійної кар'єри особистості упродовж життя, що формує цілісну мережу та надає можливість громадянам Європи керувати власним навчанням і професійною діяльністю, приймаючи виважені рішення.

Для повноцінної та ефективної реалізації ініціатив, спрямованих на забезпечення якості системи професійної освіти в країнах ЄС, використовуються такі *інструменти*:

- ✓ **Європейська рамка кваліфікацій (European qualification framework / EQF)** – полегшує порівняння рівнів кваліфікації робітників з рівнями кваліфікацій, прийнятими в європейському просторі;

- ✓ **Європасс (Europass)** – набір шаблонів (включаючи й необхідні для створення резюме європейського зразка) для сприяння та допомоги професійній або навчальній мобільності;

- ✓ **Європейська кредитно-трансферна система для професійної освіти і навчання (European Credit transfer system for VET / ECVET)** – дає змогу за короткий час перенести та/або врахувати вже вивчені кредити відповідно до опанованого ма-

теріалу та набутих умінь в освітні системи інших країн;

✓ **Європейська система забезпечення якості професійної освіти і навчання (European Quality Assurance system for VET / EQAVET)** – функціонує для забезпечення якості освітніх і навчальних програм;

✓ **Європейські вміння, компетенції та види зайнятості (European skills, competences and occupations / ESCO)** – допомагає в пошуку робочих місць у країнах ЄС та дає змогу ознайомитися з вимогами роботодавців щодо умінь та кваліфікації заявників.

Інструменти функціонують за принципом взаємодії для подолання бар'єрів у навчанні й поліпшення перспектив привабливості та кар'єрного зростання. Така синергія заходів сприяє одночасному підвищенню пріоритетності сфер професійної освіти і навчання, досліджень та інновацій у розвитку економіки, розбудові політики ЄС та розширенню можливостей розвитку окремої особистості. Тому дослідження та вивчення таких процесів у ЄС є цінним джерелом модернізації професійної освіти в Україні у контексті європейської інтеграції.

Основними *стрижневими напрямками* розвитку сфери професійної освіти і навчання у країнах ЄС є: сприяння привабливості сфери професійної освіти і навчання, забезпечення якості професійної освіти і навчання в контексті побудови загальноєвропейського освітнього простору, фінансування програм професійної освіти і навчання, забезпечення економічного розвитку та соціальної інклюзії, реструктуризація мережі освітніх закладів.

У концентрованому вигляді політика щодо розвитку сфери професійної освіти і навчання відображена в єдиному термінологічному просторі ЄС, що визначається наведеними вище стратегічними документами. З метою поширення продуктивного досвіду та імплементації інструментів з розбудови політики ЄС співробітниками лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАДН України підготовлено Тезаурус професійної освіти і навчання в країнах ЄС (додаток 7).

5.2. Сприяння привабливості сфери професійної освіти і навчання у країнах Європейського Союзу

Збільшення привабливості професійної освіти і навчання

підняття її статусу є одним із пріоритетів державної політики країн ЄС. Зокрема, Брюгське Комюніке (2012) визначає такі заходи:

- запровадження гнучких шляхів переходу між освітніми рівнями;
- удосконалення якості та компетентності вчителів, викладачів та керівників закладів професійної освіти;
- підвищення обізнаності молоді (і населення в цілому) щодо можливостей, які пропонує професійна освіта тощо.

Ці стратегічні положення розвиваються в інших загальноєвропейських і національних документах, де зазначаються такі фактори привабливості професійної освіти і навчання: імідж професійної освіти і навчання; рівна повага (рівновага) з академічними шляхами освіти; наявність гнучких траєкторій навчання, що уможливають мобільність професійної та академічної освіти; залучення стейкхолдерів до управління професійною освітою і навчанням з метою гарантування відповідності кваліфікацій існуючим вимогам ринку праці; продуктивна зайнятість; підвищення конкурентоздатності працівника на ринку праці тощо.

Окрім того, в Брюгському Комюніке особливо наголошується на важливості збільшення привабливості сфери професійної освіти і навчання в країнах, де вона недооцінюється. До своїх країн повною мірою може бути віднесена Україна.

За результатами опитування, проведеного Європейським центром сприяння розвитку професійної освіти і навчання (EDEFOP), 75% молодих людей вважають сферу професійної освіти і навчання привабливою для отримання первинної професійної освіти та вибудовування подальшої професійної траєкторії. Має місце регіональна диверсифікація (наприклад, менше половини молодих людей в Італії вважають професійну освіту і навчання привабливими; натомість в Німеччині цей показник складає 95%). Крім того, показник випускників середніх шкіл, які продовжують навчання в закладах професійної освіти (середній показник по країнах ЄС складає 51%), варіюється: 15-30% на Кіпрі, в Литві, Угорщині та понад 70% в Австрії, Бельгії, Хорватії, Чехії та Словаччині. За даними Євростату, в країнах ЄС

число учнів, які навчаються за програмами професійної освіти 3-4 рівнів Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК), складає понад 12 млн. осіб, або 24 в розрахунку на 1000 осіб постійного населення. Цей показник є цілком співставним з показником студентів, які навчаються за програмами вищої освіти: в цілому їх кількість складає 19,5 млн. осіб, або 38 з розрахунку на 1000 осіб постійного населення. Необхідно зазначити, що професійна освіта в країнах ЄС передбачає програми 2, 3, 4 рівнів кваліфікації за МСКО-2011. Програми 2 рівня використовуються рідко; за ними навчаються лише 3% учнів ЄС. Проте в шести країнах цей показник є значно вищим: Бельгія (20,7%); Велика Британія (12,5 %); Португалія (9,4 %); Хорватія; Нідерланди; Болгарія. Число учнів, які навчаються за програмами середньої професійної освіти (3 рівень МСКО-2011), складає в середньому по ЄС 47% всіх учнів, а в деяких країнах-членах (Чеська Республіка, Фінляндія, Австрія) їх частка сягає 70%. Тобто, середнє число учнів, які навчаються за програмами середньої професійної освіти, по ЄС складає 21 на 1000 осіб. Наприклад, у Фінляндії цей показник є найвищим по ЄС: він складає 46 на 1000 осіб. Низька кількість учнів, які навчаються за програмами середньої професійної освіти, характерна для Ірландії, Мальди, Кіпру, Литви, Греції, Естонії, Угорщини, Іспанії і Латвії. Число учнів, які навчаються за програмами вище середнього, але нижчого рівня освіти (4 рівень МСКО-2011), є менш значним у середньому по 3 на 1000 осіб (від 0 в Іспанії і Нідерландії до 7-9 в Німеччині, Естонії, Угорщині і Польщі, а також 12 – в Ірландії) (рис. 5.1).

За даними Євростату, серед програм професійної освіти в країнах ЄС особливо багато інженерних спеціальностей і спеціальностей обробної та будівельної галузей. Їх частка складає від 15% у Великобританії до 63 % на Кіпрі; від 40% до 50% – в Естонії, Румунії, Литві, Польщі, Болгарії. Досить висока частка учнів, які навчаються за програмами професійної освіти 3 рівня МСКО-2011 у галузі сфери послуг, соціальних наук, охорони здоров'я і соціального забезпечення.

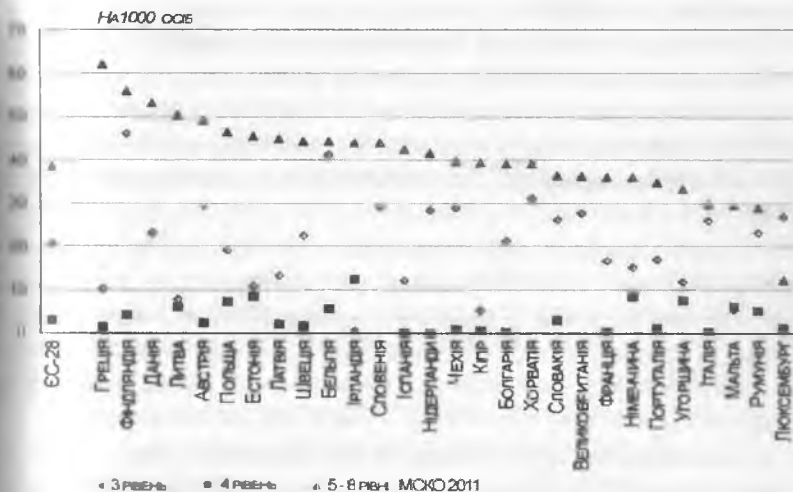

Рис. 5.1. Кількість студентів, які навчаються за програмами професійного навчання у країнах ЄС

Джерело: Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Vocational_education_and_training_statistics)

[explained/index.php/Vocational_education_and_training_statistics](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Vocational_education_and_training_statistics)

Наведені статистичні дані свідчать в цілому про зростання потреби професійної освіти, а також дають змогу зробити висновки щодо розподілу навчальних програм на різних рівнях Національних рамок кваліфікацій (прийняті до 2012 р. у всіх країнах-членах ЄС). Проте проведення порівняльного аналізу організації професійної освіти в країнах ЄС значно ускладнюється відмінностями у термінології, структуруванні національних систем, представленні тих чи інших кваліфікацій на різних рівнях Національних рамок кваліфікацій тощо. Наприклад, неважаючи на те, що всі НРК є співставними з ЄРК, проте вони мають значну кількість відмінностей, зокрема, стосовно використовуваних дескрипторів (додаток 8).

Продуктивним інструментом вивчення досвіду країн ЄС щодо підвищення привабливості професійної освіти і навчання є вивчення «кращих практик» (better practices). Деякі з них виникли на національному ґрунті, проте рекомендуються для поширення в інших країнах. На нашу думку, вони можуть бути акту-

альними й для України.

Аналіз національних доповідей з цього питання засвідчує, що «кращими практиками» в Європросторі є:

- демонстрація умінь, ярмарки професій, промо-кампанії, робота національних кампаній із формування суспільної думки про цінність учнівства, створення тренінгових порталів (Франція);

- функціонування так званих «селищ професій» для молоді віком від 18 до 25 років (Бельгія);

- змагання у сфері володіння професійними вміннями (конкурс, участь у Worldskills), телевізійні шоу, де учні демонструють свої вміння, національні тижні кар'єри (Угорщина, Польща);

- національні медіа-компанії на підтримку участі бізнесу в промисловості у навчанні та підвищенні кваліфікації педагогів професійного навчання (Польща);

- кар'єрне консультування (Німеччина, Греція, Угорщина, Мальта, Австрія, Швеція);

- розвиток підприємницької компетентності, отримання першого досвіду у бізнесі за допомогою цільових програм (Греція);

- національні програми, що уможливають розвиток підприємницької компетентності на всіх рівнях освіти (Естонія, Мальта) та ін.

В Європейських країнах накопичено інноваційний досвід державної підтримки і стимулювання співробітництва між закладами професійної освіти та підприємствами, створення можливостей для учнівства на підприємствах (apprenticeship), програм для розвитку професійної компетентності педагогів професійного навчання (всі країни ЄС). Моделі такої підтримки є різними – від прямого фінансування відповідної діяльності на підприємствах до прямого фінансування навчальних закладів, які спрямовують частину коштів на підприємства, де реалізується навчальна програма для учнів. Наприклад, Велика Британія здійснює цілеспрямовану політику стимулювання феномену учнівства, яке має своє історичне коріння і в сучасних умовах супроводжується розбудовою нормативно-правової бази та ін.

ексклюзивними планами запровадження («Майбутнє учнівства в Англії» (The Future of Apprenticeships in England: Implementation Plan), «Англійське учнівство: наше бачення 2020» («English Apprenticeships: Our 2020 Vision»). Загальна мета сучасної практики учнівства полягає в забезпеченні відповідності й балансу професійної освіти і навчання, потреб ринку праці й працевлаштування випускників. На сьогодні Велика Британія вибудувала цілісну систему учнівства, яка вивчається і рекомендується для поширення на європейському рівні (табл. 5.1). Адже елементи цієї системи є поширеними в багатьох країнах ЄС (особливо з дивальними системами професійної освіти).

Таблиця 5.1

Обов'язкові структурні компоненти системи учнівства та їх реалізація у Великій Британії

Компонент	Реалізація
Правова база, управління	Акт про учнівство, вміння, дітей та навчання (2009) Державні програми
Договорна угода між підприємством та учнем	Двостороння угода між підприємством та учнем
Освітня мета	Отримання професійної кваліфікації ще під час навчання в школі підвищення якості професійної підготовки
Тривалість	1-5 років по 30 годин на тиждень
Дуальне навчання на базі навчального закладу та на підприємстві	2 дні на тиждень на підприємстві для школярів і 1 день на тиждень у навчальному закладі, а решта – на підприємстві, для осіб старших 19 років
Оплата праці учнів	Від 3.00 £ /год., залежно від складності професії і рішення роботодавця
Стандартизація	Стандарт учнівства і План оцінювання досягнень
Сертифікація	(Вищий) Національний Диплом та/або Сертифікат про професійну освіту
Залучення соціальних партнерів	Повноцінне залучення
Контроль якості послуг, що надаються, та результатів навчання	Незалежний орган регулювання якості послуг – Інститут Учнівства

Крім того, має місце значна державна підтримка підприємств, метою якої є стимулювання співробітництва між школами професійно-технічної освіти та підприємствами, створення можливостей для учнівства на підприємствах, реалізація програм для розвитку професійної компетентності педагогів професійного навчання на підприємствах (Люксембург, Польща, Туреччина). Моделі такої підтримки є різними – від прямого фінансування відповідної діяльності на підприємствах – до прямого фінансування навчальних закладів, які спрямовують частину коштів на підприємства, де реалізується частина навчальної програми для учнів. Таким чином, в країнах ЄС приділяється значна увага питанню збільшення привабливості професійної освіти і навчання.

Імідж професійної освіти і навчання та рівна повага (рівноповага) з академічними шляхами освіти реалізується також шляхом можливості вибудовування альтернативної академічної освіти траєкторії власного розвитку. Зокрема, у відповідності до МСКО та ЄРК, професійна освіта і навчання в країнах ЄС охоплює такі рівні МСКО:

- МСКО рівень 3 включає програми навчання для підвищення середньої освіти, підготовки до третинної освіти (третинна освіта включає вищу академічну освіту та продовжену професійну освіту (МСКО рівні 5-8)) і/або набуття професійних умінь для працевлаштування;

- МСКО рівень 4 включає поглиблені програми навчання для підготовки до третинної освіти і/або набуття професійних умінь для працевлаштування;

- МСКО рівень 5 включає програми навчання для набуття професійних знань, умінь та компетенцій; зазвичай, є практично орієнтованими, професійно спрямованими та мають на меті підготовку студентів до їх входу на ринок праці;

- МСКО рівень 6 включає програми навчання, які мають на меті надання студентам знань, умінь та компетенцій, які ведуть до отримання ступеня бакалавра або відповідної кваліфікації. Програми даного рівня є переважно теоретично орієнтованими, проте, можуть включати практичні компоненти (для набуття дослідницької компетентності або ознайомлення з кращими професійними практиками);

– МСКО рівень 7 включає програми навчання, які мають на меті надання студентам поглиблених академічних або професійних знань, умінь та компетенцій, які ведуть до отримання ступеня магістра або відповідної кваліфікації;

– МСКО рівень 8 включає програми навчання, які мають на меті надання дослідницької кваліфікації. Програми докторської підготовки представлені як в академічній, так і в професійній сферах.

Таким чином, у країнах ЄС вибудована ідеологія зростання привабливості професійної освіти і навчання, а також практичні механізми її реалізації.

5.3. Забезпечення якості професійної освіти і навчання в контексті побудови загальноєвропейського освітнього простору

Оскільки відповідність кваліфікацій вимогам ринку праці та якості професійної освіти і навчання є наріжними каменями європейської політики в даній сфері, величезного значення набуває ідеологія, методика та інфраструктура, яка сприяє забезпеченню якості професійної освіти і навчання. У 2009 році була створена Європейська система забезпечення якості професійної освіти і навчання (EQAVET), яка має на меті забезпечення країнами інструментами, методиками, даними, практиками для покращення якості системи професійної освіти і навчання на європейському, національному та локальному рівнях. Для оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах ЄС використовуються такі *показники*: відповідність системи оцінювання якості специфіці провайдера професійної освіти і навчання; обсяг витрат на навчання вчителів та тренерів; кількість тих, хто бере участь в програмах професійної освіти і навчання; кількість тих, хто завершив програми професійної освіти і навчання; рівень використання набутих умінь під час виконання функціональних обов'язків; рівень безробіття серед тих, хто закінчив програми навчання; залученість в програми навчання вразливих груп населення; релевантність механізму ідентифікації потреби ринку праці у програмах навчання; релевантність механізму забезпечення кращого доступу до професійної освіти і навчання; рівень залученості в процес професійного розвитку (подаліше навчання, отримання роботи тощо) тих, хто закін-

чив програми навчання. У цілому, всі показники відносять до двох категорій – участь в програмах, завершення навчання, механізми ідентифікації потреби в навчанні у відповідності зі специфікою ринків праці.

Спільні *принципи забезпечення якості* професійної освіти і навчання в країнах ЄС полягають в наступному: політичні процедури щодо забезпечення якості повинні охоплювати всі рівні Європейської рамки кваліфікацій; забезпечення якості має бути невід'ємною частиною системи внутрішнього управління навчальним закладом чи тренінговою установою; забезпечення якості має включати постійне оцінювання навчальних закладів, їх навчальних програм, систем управління якістю зовнішніми незалежними органами чи агенціями; зовнішні незалежні органи чи агенції, до компетенції яких входить оцінювання якості, мають бути об'єктом постійної перевірки; процес оцінки якості має мати на меті оцінювання змісту навчання, технологій, урахування з особливою увагою до оцінювання навчальних результатів та досягнень; забезпечення якості освіти і навчання має включати такі елементи: чіткі цілі та стандарти з показниками для їх моніторингу, рекомендації щодо впровадження, зокрема, функції стейкхолдерів, відповідні ресурси, методики оцінювання, включаючи самооцінювання та зовнішнє оцінювання, механізми зворотного зв'язку та процедури покращення; ініціативи щодо забезпечення якості на міжнародному, національному та регіональному рівнях мають бути скоординовані, що уможливить укладеність, ефект синергії, системний підхід; забезпечення якості є процесом співпраці на рівні освітніх систем та інституцій всередині країн-членів, так і на рівні міжнародної взаємодії якості.

Політика щодо посилення співпраці між країнами ЄС у сфері забезпечення якості професійної освіти і навчання повинна у фокусуванні на обміні моделями та методами, виробленні спільних критеріїв та принципів якості професійної освіти і навчання. Декомпозиція даної політики на національний рівень проявляється у принципах використання спільних інструментів, рекомендацій та принципів для підтримки реформування та розвитку систем професійної освіти і навчання, підвищенні рівня відповідальності стейкхолдерів щодо якості професійної освіти.

навчання, постійному включенні всіх партнерів до процесу розбудови якості професійної освіти і навчання; на загальноєвропейському рівні – концентрація на цілях Копенгагенського процесу та фасилітація впровадження результатів діяльності партнерів щодо забезпечення якості професійної освіти і навчання.

На порядку денному європейської політики у сфері забезпечення якості професійної освіти є навчання на базі продуктивної діяльності. Попри спільну політику країн ЄС щодо забезпечення якості навчання на базі продуктивної діяльності існує така національна специфіка в реалізації європейської політики щодо якості професійної освіти. Така диверсифікація дала змогу виділити такі моделі забезпечення якості навчання на базі продуктивної діяльності: ліберальну (відсутність регулювання з боку національних структур; потреба в навчанні, зміст та тривалість програм визначаються самими роботодавцями), регуляторна (державна має виключне право на формування та реалізацію політики в сфері забезпечення якості навчання на базі продуктивної діяльності, іноді функції з контролю та нагляду покладатимуться на місцеві органи управління) та модель соціального партнерства (рішення щодо забезпечення якості навчання на базі продуктивної діяльності приймаються соціальними партнерами шляхом консультацій, переговорів, узгодження позицій).

Для забезпечення реалізації європейських підходів до забезпечення якості професійної освіти і навчання створено мережу національних контактних пунктів, які можуть виконувати як стандартні (консультаційна допомога, рекомендації зацікавленим сторонам), так і специфічні функції (акредитація провайдерів (Португалія). Більшість країн-членів ЄС (19 із 26) гармонізували національні системи до забезпечення якості й Європейську систему забезпечення якості професійної освіти і навчання; деякі країни (Німеччина, Естонія, Швеція) включили до національного законодавства з професійної освіти і навчання норми, пов'язані із забезпеченням якості (вимога щодо систематичної оцінки діяльності навчальних закладів, обов'язкову самооцінку та відповідні звіти (Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Ісландія, Угорщина) з плануванням заходів із покращення якості; більшість країн також мають національні стандарти забезпечення якості професійної освіти і навчання (зокрема у Туреччині така

система забезпечення якості характеризується найбільш комплексним підходом, що інтегрує Європейську рамку кваліфікацій, Європейську кредитно-трансфертну систему (ECTS) та Європейську кредитна система професійної освіти і навчання (ECVET); велика кількість навчальних закладів також використовують системи менеджменту якості (СМК), що дає можливість через покращення якості управління навчальним закладом підвищити якість навчального процесу на навчальні результати учнів (наприклад, у Словенії 78% провайдерів мають впроваджені СМК). До процесів унормовування процесів забезпечення якості професійної освіти і навчання як правило залучаються навчальні заклади, окремі роботодавці та їх асоціації, національні інституції зі створення професійних кваліфікацій (у Бельгії, Німеччині, Естонії, Швеції, Великобританії).

Для забезпечення якості професійної освіти ключовим фактором є підготовка та постійний розвиток професійної компетентності педагогів професійного навчання (учителів, тренерів, майстрів виробничого навчання тощо). Зважаючи на відсутність єдиного підходу до вимог, сертифікації і визнання компетентності тренерів у країнах ЄС, Європейська Комісія ініціювала розробку керівних принципів професійного розвитку тренерів у професійній освіті і навчанні. З одного боку, положення цього документа в перспективі мають згуртувати і пронизати діючі угоди стейкхолдерів, залежно від національної ситуації і контекстів. Іншого – цей документ є істотним кроком у концептуалізації підготовки педагогічних кадрів професійної освіти в контексті стратегії освіти впродовж життя в Європі. Сформульовані принципи можна оцінити як вклад в концептуальну базу побудови загального освітнього простору ЄС, а саме: тренери – активні учасники навчання впродовж життя: необхідно визнавати їхню професійну ідентичність і діяльність, а також підтримувати їхнє навчання впродовж життя; допомога компаній є вирішальною для розвитку компетентності педагогічного персоналу: необхідно визнавати вигоду від навчання викладачів/тренерів та заохочувати компанії до підтримки професійного розвитку цієї категорії працівників; розвитку компетентності педагогічного персоналу сприяє системний підхід: визначення потреб у навчанні – надання можливостей для навчання – визнання сформованих компетентностей.

компаній; підтримка інструкторів/тренерів на виробничих компаніях є спільною відповідальністю: необхідно забезпечити ефективну співпрацю та координацію; компетентні інструктори/тренери у структурі виробництва/компанії: необхідно зробити їх частиною загальної стратегії розвитку з використанням усіх доступних фондів і програм.

5.4. Фінансування програм професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу

Для вимірювання прогресу в розбудові сфері професійної освіти і навчання одним із показників, яким послуговуються в країнах ЄС, є ефективність, яка визначається як співвідношення між отриманими результатами (output) (рівень зайнятості серед випускників, питома вага отриманих під час навчання умінь, які використовуються під час виконання трудових функцій) та використаними ресурсами (input), зокрема фінансовими. Одним із важливих чинників ефективності системи професійної освіти і навчання в країнах ЄС є вибудовування стимулюючих моделей фінансування, які, з одного боку, передбачають механізм спільного несення витрат соціальними партнерами, а з іншого – є прямим стимулом до покращення якості надання відповідних освітніх послуг.

Фінансування програм професійної освіти в країнах ЄС (рис. 5.2) здійснюється в залежності від форми їх реалізації. У випадках, коли програми входять у структуру середньої освіти, фінансування здійснюється у звичайному порядку, нарівні з фінансуванням загальноосвітніх програм. Додаткові витрати, які мають особливі вимоги професійної освіти (оплата додаткового персоналу, витрат на спеціальне обладнання, практичні стажування – в тому числі у формі учнівства на підприємстві) здійснюються, як правило, за рахунок відповідних статей бюджету системи освіти.

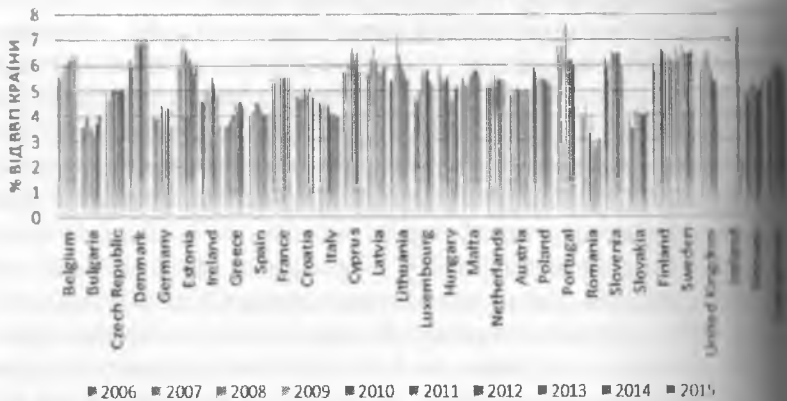

Рис. 5.2. Фінансування професійної освіти в країнах ЄС
 Джерело: Підвищення ефективності фінансування професійної освіти
 [електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://ipq.org.ua/ua/research/30>

Практикуються також різні варіанти залучення сторонніх коштів (від зацікавлених підприємств і сфер бізнесу), що здійснюється у формі багатосторонніх контрактів між освітніми закладами, підприємством (фірмою) і місцевими органами влади. Ступінь державної участі у фінансуванні програм професійної освіти в системі неперервної освіти визначається тим, який офіційний статус мають ці програми і яке фінансування для них передбачено.

У світлі розвитку децентралізації управління особливою значення набуває механізм багаторівневого фінансування, який передбачає задіяння різних рівнів державної влади. У деяких країнах кошти акумулюються на рівні центрального уряду і направляються на нижчі рівні у вигляді трансфертів, розрахованих за затвердженою формулою, а далі – розподіляються між навчальними закладами. У деяких – створені національні фонди, куди сходяться внески від підприємств у вигляді цільового податку на потреби професійної освіти і навчання. Тоді освітні заклади фінансуються за рахунок коштів центрального уряду і національних фондів.

Прикладом моделі багатоканального фінансування з провідною роллю центрального уряду є Франція. Усі головні рішення

щодо професійної освіти і навчання приймаються Міністерством освіти (комплектування викладацького складу, розробка освітніх програм, інспекція навчальних закладів тощо). Будівництво й утримання ліцеїв та інших приміщень, технічне оснащення, навчальні матеріали й поточні витрати (окрім оплати персоналу) спільно фінансується центральним і регіональними урядами. Для цього держава щорічно надає кожному регіону децентралізований грант на покриття поточних витрат ліцеїв і регіональний грант на оснащення. Біля 60% витрат на будівництво і 95% поточних і експлуатаційних витрат бере на себе центральний уряд. Заробітна плата педагогів професійного навчання також фінансується державою. Проте кількість вчителів для кожного ліцею визначається регіональними органами управління і залежить від рівня набору і місцевих умов. Регіони мають право додатково виділяти кошти із власних ресурсів, включаючи податковий збір.

Можливі й інші форми моделі багаторівневого фінансування, коли в центрі моделі знаходиться місцевий рівень, а фінансування, яке поступає з інших рівнів, включаючи центральний, носить додатковий характер.

Аналіз показує, що участь держави в реформуванні національних систем професійної освіти і навчання є різною. Держава може надавати кошти на реформування і грати регулюючу роль. У Франції і Данії участь компаній у фінансуванні професійного навчання регулюється на законодавчому рівні, у Франції обов'язковою є участь підприємств, яка охоплює як початкову, так і неперервну професійну освіту.

У Німеччині й Великобританії відсутні закони, які зобов'язують компанії брати участь у фінансуванні професійної освіти. Зокрема, у Великобританії, де компанії мають повну свободу встановлювати об'єм і якість початкової, базової і неперервної професійної освіти, а держава лише визначає рівні кваліфікаційних стандартів для випускників, діє так звана **ліберальна система**. Аналогічна модель фінансування професійної освіти функціонує також і в Німеччині. У Франції реалізується **модель державного втручання**, коли держава розробляє систему в співробітництві із соціальними партнерами. У Данії, де організацією фінансування займаються асоціації роботодавців і профспілки, а держава лише надає законність рішенням, що

приймаються на основі групового консенсусу, прийнята певна оперативна модель.

Останнім часом уряди європейських країн спільно з соціальними партнерами прийняли ряд ініціатив з метою збільшення інвестицій роботодавців і працівників в навчання, скасування обов'язкового податку з діяльності підприємств на потреби навчання; оплачена навчальна відпустка; створення роботодавцями і профспілками галузевих фондів у рамках колективних переговорів.

Існує також національна специфіка у фінансуванні системи професійної освіти і навчання. Так, у Люксембурзі спостерігається найвищий коефіцієнт витрат на освіту серед країн Європейського Союзу: в розрахунку на кожного студента державні витрачає близько 17 тисяч євро, тоді як в інших країнах ця сума в середньому знаходиться близько відмітки – 9 тисяч євро. Починаючи з 2012 року, загальне фінансування державного сектору освіти складало 1.62 млрд. євро, що відповідає 3.8% від ВВП країни. Ці кошти були поділені між трьома секторами освіти: початковою, загальною, професійною. Фінансування освіти в Люксембурзі здійснюється з різних джерел: як з боку держави (86.15%), так і з місцевих органів влади (13.85%). На професійну освіту відводиться 28,6% (463 млн. євро) від загального обсягу фінансування. Зарплата викладачів та персоналу навчальних закладів складає 63.78% (1.03 млрд. євро) від усієї суми, виділеної на освіту.

Фінансування професійної освіти у Швейцарії (рис. 5.3) відбувається відповідно до Закону «Про професійну освіту». До цього Закону було внесено зміни щодо збільшення на 25% витрат, що виділяє уряд та місцеві бюджети на професійну освіту. Окрім того, фінансова підтримка професійній освіті надається конфедераціями, кантонами (невеликі територіальні округи) а також різними професійними організаціями/об'єднаннями. Вони здійснюють фінансове забезпечення професійної освіти відповідно до своїх можливостей та з урахуванням своїх цілей. Однак фінансується не вся професійна освіта, а лише її базова частина. Значна частина професійної освіти і пов'язаних з нею програм щодо підготовки і перепідготовки фахівців фінансуються роботодавцями.

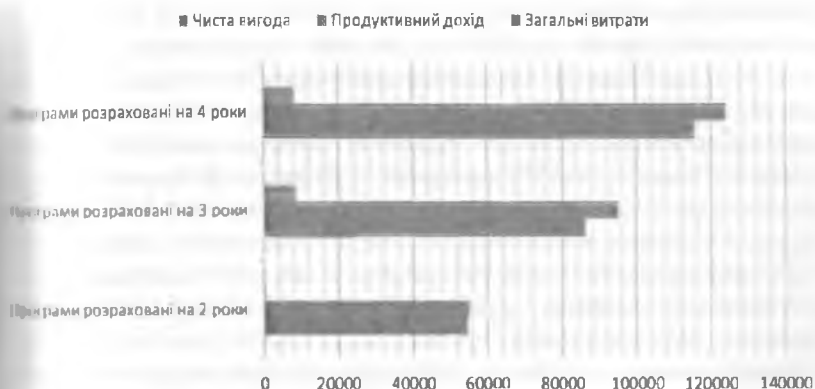

Рис. 5.3. Витрати на професійну освіту у швейцарських франках

Джерело: Vocational and professional education and training in Switzerland – SBFI [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sbfi.admin.ch/dam/sbfi/en/dokumente/berufsbildung_inderschw_eiz-faktenundzahlen2016.pdf.download.pdf/vocational_and_professionaleducationandtraininginswitzerland-fac.pdf

У Швейцарії витрати на професійну освіту зі сторони публічного сектора економіки склали 5.3 млрд. швейцарських франків. На відмінну від цього, витрати приватного сектора на підготовку кваліфікованих робітників фактично склали 5.8 млрд. швейцарських франків. Це свідчить про значний вплив приватного сектора на розвиток професійної освіти Швейцарії. Усі компанії, що працюють в секторі професійної діяльності, повинні вносити свій вклад у розвиток професійної освіти. Це так званий фонд професійної освіти. Кошти з цього фонду йдуть на покриття витрат у зв'язку з діяльністю професійного сектора (наприклад, розробки навчальних програм, організація курсів підвищення кваліфікації, просування конкретно визначених специфічних професій тощо). Важливим аспектом у розподілі фінансів є те, що Конфедерація роботодавців може збільшити фінансування з метою зацікавити у підготовці професіоналів на деякі професії з урахуванням потреб конкретного сектора економіки. Крім того, система фінансування професійної освіти у Швейцарії побудована на основі попиту і пропозиції робочої сили відповідно до державного замовлення, а також до замов-

лення фірм, компаній.

Фінансування професійної освіти і навчання в Німеччині засноване на системі змішаного фінансування з численною кількістю меценатів (покровителів) від державного і приватного секторів. До них можна віднести: Федеральне Міністерство освіти і досліджень, Федеральне Міністерство економіки і технологій, Федеральне агентство працевлаштування, Міністерство праці і соціального розвитку (земель Німеччини), Міністерство економіки, освіти і культури, органи місцевої влади, колективні об'єднання, асоціації, приватні організації і особи. Німеччина в різні періоди свого розвитку виділяла значні суми на підготовку кваліфікованих кадрів та покращення матеріально-технічного оснащення навчальних закладів. Так, починаючи з 2006 року Німеччина виділила на професійну освіту 4% ВВП держави. У 2010 році ця сума була вже 4,4% від ВВП, однак до 2015 року в зв'язку зі зростанням ВВП, її скоригували у відповідності до потреб та надали професійній освіті 4,2% від ВВП. У приватному фінансуванні професійної освіти залучене Федеральне агентство з працевлаштування. Воно надає молодим людям можливість отримати гранти на професійну освіту або для навчання в конкретній професії.

Підходи до фінансування професійної освіти Люксембургу, Швейцарії, Німеччини свідчать про ґрунтовну фінансову підтримку підготовки майбутніх фахівців з боку державного і приватного секторів економіки, що є цінним досвідом для України у формуванні власної стабільної системи фінансування професійної освіти.

5.5. Система професійної освіти і навчання як чинник економічного розвитку та соціальної інклюзії

Попри те, що система професійної освіти і навчання привносить в суспільство кваліфікованими кадрами, в останні роки великого значення набуває також її соціальна функція – забезпечення від негативних соціальних явищ, соціальна інклюзія тощо.

В умовах швидкоплинних процесів в економіці та соціальному житті на перший план виходить проблема працівників з низьким рівнем кваліфікації. Стосовно молоді – це переважно учні, які залишили школу, не отримавши середньої освіти (early school leavers). Про глибину проблеми свідчить той факт, що

визначаючи рівень розвитку, якого хоче досягти ЄС до 2020 р., стратегія відносить до ключових цілей проблему зменшення частки молоді, яка передчасно залишає школу: з 14% у 2010 р. – до 10% у 2020 р. За даними Євростату, в 2015 р. у більшості країн членів молодіжне безробіття досягало 20%, а в п'яти країнах (Естонії, Греції, Португалії, Словаччини, Ірландії) навіть більше майже 30%. І тільки три країни Євросоюзу (Нідерланди, Данія і Австрія) мають показник безробіття молоді на рівні 10%.

Європейська Комісія зазначає, що масштаби і причини молодіжного безробіття в країнах ЄС є різними, проте їх об'єднують спільні ознаки, а саме: раннє залишення молоддю школи без отримання кваліфікації; відсутність у молоді відповідних умінь і робочого досвіду; обмежені можливості професійного навчання молоді після залишення школи; непридатні/невідповідні програми професійного навчання на ринку праці.

Для подолання цих проблем Європейська Комісія виокремлює чотири пріоритетні сфери та поставила завдання до кожної з них. Пріоритети включають: запобігання ранньому залишенню школи молоддю; розвиток умінь, що відповідають вимогам ринку праці; підтримка першого робочого досвіду і навчання на робочому місці; доступ до ринку праці: перша робота.

З урахуванням зазначеного, освітня стратегія щодо розвитку можливостей молоді, представлена в ключових документах, включала започаткування низки європейських інструментів – посилене використання для працевлаштування молоді Європейського Соціального Фонду (цільова фінансова підтримка за рахунок структурних фондів), інноваційні підходи до підтримки перехідного періоду від шкільного навчання до праці (поєднання теорії і практики за моделями «учнівства», «дуального» або «win-track» навчання); підтримка мобільності молоді на ринку праці («ЕРАЗМУС для підприємництва»; цільові схеми трудової мобільності такі, як: «Твоя перша робота в Європі» та ін.; Європейський волонтерський гуманітарний корпус допомоги) тощо.

5.6. Реструктуризація мережі освітніх закладів у країнах Європейського Союзу

Поряд із тенденціями до інтеграції академічної й професійної освіти і навчання, коригування навчальних програм відповідно до потреб та інтересів учнів з утвердженням тенденції до диференціації профілів навчання в країнах ЄС, має місце також

посилення уваги до державних і регіональних професійно-технічних навчальних закладів різного типу. Коледжі як головний тип навчальних закладів професійної освіти зі значним організаційно-педагогічним досвідом і традиціями найбільш поширені в системах освіти Великобританії, Франції, США. У коледжах цих країн реалізуються освітні програми різного рівня від загальної середньої до вищої професійної та академічної освіти (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Типологія коледжів у Великобританії

Тип коледжу	Освітні програми	Рівень кваліфікації випускника	Термін навчання
Політехнічний коледж	Програма професійної підготовки	Диплом про середню професійну освіту	1 рік
	Програма вищої освіти (бакалаврат)	Ступінь бакалавра	1 рік
	Програма вищої освіти (магістратура)	Ступінь магістра	1 рік
Спеціалізовані коледжі: технічні, комерційні, художні, сільськогосподарські	Програми середньої професійної освіти для спеціальностей, які не вимагають повної вищої освіти	Диплом про середню професійну освіту	2-3 роки
	(бібліотекар, медсестра тощо)	Національний диплом, на базі якого можна поступати в політехнічні інститути	4-5 років
	Програма підвищеного рівня середньої професійної освіти		

Результати аналізу зарубіжного досвіду свідчать, що процес побудови регіональної мережі закладів професійної освіти буде ефективним при виконанні таких організаційно-педагогічних умов: нормативно-правовий супровід процесу реструктуризації передбачає розробку нових нормативних законів і актів, методик розрахунку нормативної бази освітніх закладів тощо; організаційно-управлінський супровід, що включає розробку регламентів систем адміністративного, інформаційного і ресурсного управління процесом реструктуризації; науково-методичний супровід, що передбачає розробку і впровадження моделі створення й розвитку мережі освітніх закладів; фінансово-економічний супровід, що передбачає створення системи каналального фінансування, позабюджетну діяльність тощо.

Процеси реструктуризації мережі регіональних систем професійної освіти і навчання можуть проходити за різними сценаріями:

- переведення кращих навчальних закладів у режим локальної інноваційного розвитку, створення базових для територій (областей) регіональних ліцеїв і коледжів;
- реорганізація на основі злиття 2-х і більше ПУ, ВПУ, технікумів, коледжів і створення принципово нової мережі навчальних закладів;
- кооперація закладів початкової професійної освіти і неперервної професійної освіти та створення ресурсних центрів при збереженні мережі технікумів і коледжів, що розвивається;
- збереження систем базової професійної освіти і неперервної професійної освіти, в середині яких інноваційний розвиток здійснюється за рахунок кооперації закладів.

У результаті дослідження було визначено такі **висновки**:

1. Встановлено, що розвиток професійної освіти і навчання в країнах ЄС спрямований на забезпечення цілей сталого соціально-економічного розвитку та є дієвим інструментом для розвитку професійної компетентності вже працюючого дорослого населення, розбудови більш гнучких моделей надання професійної освіти, орієнтованої на вимоги ринку праці, запити роботодавців, розвиток професійної кар'єри учнівської молоді і дорослого населення.

2. Встановлено, що європейська політика у сфері професійної освіти базується на *спільних принципах* (відповідальність

держави за професійну освіту, вільний доступ до професійного навчання; навчання на базі продуктивної діяльності як обов'язковий компонент програм професійної освіти; централізований контроль якості за допомогою національних стандартів професійного навчання; «взаємопроникнення» професійної й загальної освіти) та *інструментах* (Europass, Європейська рамка кваліфікацій (EFQ), Європейська кредитно-трансферна система у сфері професійної освіти (ECVET), Європейська рамка забезпечення якості професійної освіти (EQAVET), що сформувало основу для функціонування загальноєвропейського простору професійної освіти і навчання.

3. Визначено, що *стрижневими напрямками* розвитку сфери професійної освіти і навчання у країнах ЄС є: сприяння привабливості, забезпечення якості професійної освіти і навчання у контексті побудови загальноєвропейського освітнього простору; фінансування програм професійної освіти і навчання, забезпечення економічного розвитку та соціальної інклюзії, реструктуризація мережі освітніх закладів.

4. Реалізація ключових напрямів загальноєвропейської політики здійснюється:

- з метою *сприяння привабливості* професійної освіти і навчання – заходи із підвищення іміджу професійної освіти і навчання; рівна повага (рівновага) з академічними шляхами освіти; наявність гнучких траєкторій навчання, які уможливили б мобільність професійної й академічної освіти; залучення стейкхолдерів до управління професійною освітою і навчанням з метою гарантування відповідності кваліфікацій існуючим вимогам ринку праці, продуктивної зайнятості та підвищення конкурентоздатності працівника на ринку праці тощо;

- з метою забезпечення *якості професійної освіти і навчання* – створена ідеологія, методика та інструменти, що сприяють забезпеченню якості професійної освіти і навчання, зокреми Європейська система забезпечення якості професійної освіти і навчання (EQAVET) (має на меті забезпечення країн-членів інструментами, методиками, даними, практиками для покращення якості системи професійної освіти і навчання), розроблені показники оцінювання якості в системі професійної освіти і навчання, спільні принципи забезпечення якості, загальноєвропейська політика щодо посилення співробітництва між країнами ЄС у сфері забезпечення якості професійної освіти і навчання тощо.

вис на меті обмін моделями та методами, вироблення спільних критеріїв та принципів якості професійної освіти і навчання);

- з метою *підвищення ефективності* сфери професійної освіти і навчання – вибудовуються стимулюючі моделі фінансування, які, з одного боку, передбачають механізм спільного несе-чення витрат соціальними партнерами, а з іншого – є прямим стимулом до покращення якості надання відповідних освітніх послуг. Зокрема, в умовах децентралізації управління важливого значення набуває механізм багаторівневого фінансування, який передбачає задіяння різних рівнів державної влади та різних джерел фінансування професійної освіти і навчання, зокрема, й в рахунок спеціальних фондів та коштів соціальних партнерів;

- з метою *реструктуризації мережі закладів професійної освіти* – вибудовуються найбільш оптимальні форми та моделі кооперування існуючих навчальних закладів, створення галузевих або регіональних ресурсних центрів, підвищення рівня інноваційної педагогічної діяльності.

На основі викладеного було сформульовано низку **рекомендацій** щодо імплементації прогресивного зарубіжного досвіду в сфері професійної освіти і навчання.

На загальнодержавному рівні – звернутися з клопотанням до МОН України щодо:

- розроблення Концепції розвитку національної системи професійної освіти, яка б враховувала прогресивний досвід реформування зарубіжних систем професійної освіти і навчання;

- розроблення сучасних інноваційних моделей управління та фінансування професійної освіти і навчання, що передбачає залучення соціальних партнерів, впровадження технологій маркетингового управління професійною освітою, систем внутрішнього та зовнішнього керування й контролю якості освіти, створення багаторівневих та багатопрфільних закладів професійної освіти тощо.

На інституційному рівні:

- продовжити вивчення законодавчих та нормативно-правових документів, що регулюють функціонування систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС;

- підготувати посібники та методичні рекомендації щодо сучасних моделей й систем оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах ЄС.